

R O M Á N S Z E M L E

EMINESCU MIHÁLY KÁLVÁRIÁJA.

Az undok hernyó megmássza a fehér liliomot, megrágja, megrendítja, tönkreteszi azt. A rágalom, a tiszta lelkeken, ha meg nem öli, soha be nem gyógyuló sebeket hagy maga után. A „*Dela Nistru pân' la Tisa*” költőjét is megrágalmazták, — aminek lelki egyensúlya megbomlásában nem kis része volt. Ő, a tiszta lélek, aki csak szeretni tudott, s lelke világában oly boldogan élt, csalódván az emberekben, pesszimista lett, ami őt a tébolyda komor falai közé kergette.

Aki Velencében a dogepalotát meglátogatja — úgy olvasom Herman Ottónál — annak megmutogatják a tizektanácsának termét, amelyben meglátja egyuttal azt a részt is, az oroszlán torkát, amelybe bárki is bedobhatott bármiféle denunciaciót, amely felett a tizektanácsa ítelt anélkül, hogy az elítélt tudta volna, hogy kik mondtak fölötte ítéletet. De megtörtént a tizektanácsával az, hogy egyszer egy szegény molnárt ítéltek el és kitűnt, hogy ez voltaképpen az igazságszolgáltatás nevében elkövetett *gyilkosság* volt. És azóta annak a hatalmas tanácsnak, amelynek biráit a vádlott nem ismerte, valahányszor tanácskozássra összeült, annak elnöke mindig azzal kezdte a tanácskozást:

„*Ricordateri del povero molinaro!*
(Emlékezzetek meg a szegény molnárról.)

Mi könnyen szoktuk egymást megrágalmazni. A bosszúnak a legközönségesebb s a leghitványabb fegyverét használjuk, hogy embertársunkat megrontsuk, tönkretegyük. Ez az a gonosz vitriol, amely mindig hat, amely soha el nem tűntethető nyomokat hagy maga után. Már a legrégiebbek is tudták, hogy: „*calumniare audacter semper aliquid haeret!*” *Csak vakmerően rágalmazni mindig megmarad belőle valami.*

És mi vakmerően rágalmazunk is. Hány ember szenvedett ártatlanul halált, hányat őrijített meg már a rágalom s szenvedett miatta gyöttrő kínokat, még sem okulunk, még sem javulunk, hanem rágalmazunk vakmerően tovább. A bosszu édes, a mások kínos vergődése a hitvány lelkeknek sok lelki gyönyörűséget okoz, akiknek fülében hiába zúg a figyelmeztetés:

„*Ricordateri del povero molinaro!*”

Octav Minar Eminescu élete és lelki világának legalapossabb ismerője, közreadta a bűnügyre vonatkozó vizsgálati iratokat¹, ismerteti a háttért, amely a bűnpört létrehozta s azt a rombolást is, amelyet az az ügy a költő lelki világában véghezvitt.

Eminescut azzal vádolták, hogy mint a iași-i állami központi könyvtár igazgatója, a könyvtárból eltulajdonított hatvan kötet könyvet, nyolcvanhárom füzetet és egyéb ingóságokat. Az ügyiratok csomóját 11667-1896 sz. a. „*Dosarul privitor pe Mihail Eminescu pentru sustragere conf. 204 C. P.*” címen a iași-i állami levéltárban őrzik.

Tehát a költőt, mint közönséges sikkasztót vonta felelőségre a vizsgálóbíró. A pör 1876. október 20-án indul meg; tanukihallgatások és jegyzőkönyvfelvételek után, december 20-án ér véget. Kiderült, hogy a kérdéses ingók a központi könyvtárból már azelőtt tűntek el, mielőtt Eminescu a könyvtár igazgatását átvette volna. Stoica, vizsgálóbíró, tényálladék hiányában, a bűnper folytatását végzésileg beszünteti s miután ehhez a főügyész is hozzájárult, az iratok irattárba kerültek.

Igyaz Eminescu ellen szőtt ármány nem sikerült, de megalázták, megrágalmazták, hogy fájó sebe haláláig vérzett, hogy még tébolyában is, különösen tiszta perceiben, emiatt sokat szenvedett.

Rágalmazók, besugók, gyanúsítók, emlékezzetek a szegény velencei molnárra, de Eminescura, a „*Dela Nistru pân' la Tisa*” költőjére is, akinek lelkét annyira megkeserítettétek.

Kik voltak Eminescu ellenségei, s vajjon miért? Honnan náluk az a feneketlen gyűlölet, amelyet táplálni tudtak a nemzet egyik tündöklő csillagával szemben? Ó, az emberek nagyon kicsinyesek és gonoszok. Ismétlem, mint az undok hernyók, megtámadják még a fehér liliumot is,

Ki ne ismerné a mult század hatvanas éveinek közepén a Iași-ból kiindult ádáz irodalmi és politikai harcot, amelynek hullámai a lelkekben egészen még ma sem símultak el? Ez a harc annyi gyűlöletet váltott ki, hogy a testvér szemhunyorítás nélkül akasztotta volna fel a testvért, csak azért mert „*zsunimista*” volt.

A „*Junimea*” harca ez az irodalmi megújulásért, a fonetisták küzdelme a megkövesült etimologisták ellen, a komoly kritika fellépése a kontárkodás ellen, az értékes vajnak jogkövetelése az értéktelen savó felett, amellyel az akkori idők olvasni vágyó jó közönségét, sok hivatlan tollforgató, táplálta volt. A nemzeti öntudatra ébredt román állam legjobbainak tömörülése volt ez a tévelygő utra tért erdélyi kurzus ellen, amely azt vitatta, *hogy a mi románul van írva, minden jó.*

Az *Eliade Radulescu* jelszava járta: „*scrieți băieți, scrieți!*” És ezen zászló alatt irtak is összevissza mindent s *nemzetáruló*

¹ „*Eminescu în fața justiției.*” C. Sfetea kiadása, București.

volt mindaz, aki ezekhez irodalmi zöldségekhez nyulni mérészelt. A magyarországi részeken kifejlődött egy üres, pajtáskodó szellem, amely idegen emlőből táplálkozva, sem a néplelekkel, sem a művelt társadalommal nem volt szorosabb kapcsolatban, a fántázia világában koválygott, a nyelv fejlődése, a népnyelv megvetésével, helytállott, mint a földbe vert cövek.

Az új irány képviselője *Maiorescu Titus* volt. Minden irodalmi maradiságnak, ódiságnak, tökéletlenségnek, kontárkodó pajtáskodásnak, még a hamis nacionalizmusnak is, hadat üzent. Az erdélyi gyámságot, amely hosszú időközön át az irodalmon, a román Akadémián annyira erőt vett s amely a Cipariu-féle grammatikával, az ennek szellemében szerkesztett szótárával, a Laurian Trebonian-féle Tentamenekkel, szégyenletes kudarcot vallott, meg akarta törni, ami neki fényesen sikerült is; ádáz küzdelem után, az egész vonalon győzött. A támadás erős és kérlelhetetlen volt.

Eminescu is az új irányhoz szegődött, azokkal a kiváló alakokkal együtt, akik abban az időben az irodalomban nagy értéket képviseltek. A zsunimistáknak gunyolt irodalmi erők szellemi kinceiket a „*Convorbiri Literare*”-ba rakták le, amely csakhamar Románia legolvasottabb, legnívósabb irodalmi szemléje lett. Közleményeit a tárgyban való elmélyedés, a komoly hang, a kiváló izlés, forma és szép irány jellemezte. A folyóirat közleményei a keletkező nemzedék előtt mintául szolgált, amely megmutatta, miként kell írni, hogy az írásnak építő hatása legyen mindazokra, akik azt olvassák.

A zsunimistákat, kivált az erdélyiek gyűlölték; „*hazaárulóknak*” nevezték őket, akik lelküket eladták a zsidóknak, kozmopoliták lettek, a nemzeti irányt feláldozták a nemzetköziség oltárán. De gyűlölték őket a romániai konzervatívok és liberálisok is, mert *Maiorescu* és *Carp* veretése alatt számottevő politikai pártot is alakítottak, amely nem egyszer kormányra is került s amely a politikai látókört újabb eszméivel, szellemével kitágította, ami az összeütközést hevesebbé és kérlelhetetlenebbé tette. A politikai harc minden tekintet felrug, ami a pártszempontok körén kívül esik, az mind lebunkozandó, mind üldözendő, mind megsemmisítendő, ha az a közre nézve maga volna az áldás, az üdvözülés. A megsértett hiuságnak, a gyűlölködő pártszenvédélynek ez volt a célja *Eminescuval* szemben is.

*

És ki volt *Eminescu* vádlója és esküdtellensége?

Andrei Vizanti, egy szürke tudós, a iași-i egyetem tanára, aki a madridi egyetemről hozott kétes értékű diplomájával, magát felette állónak képzelte kortársai felett s azon a jogon magának, anyagi előnyöket, előkelő állásokat, befolyást és tekintélyt követelt. Minden szürkesége dacára mindent el is ért. Egyetemi tanárnak nevezték ki, képviselőnek választották, különféle bizalmi állásai után búsás jövedelmeket rakott zsebre,

ami pénzszomját együttvéve sem tudta kielégíteni. Mint elnöke a iași-i színügyi bizottságnak, a nyugdíjasok tartalékalapját egészen elsikkasztotta, kiszökött Amerikába, ahol aztán eltűnt, nyomaveszett, mint a fenevadnak, amely a rengetekbe jutván, az emberi szemek elől eltűnik.

Ez a „*jellem*” volt üldözője Eminescunak. És vajjon miért? Csekélység az egész. Maiorescu Titus a „Conv. Lit.” egyik jegyzetében Vizanti tudatlanságát mutatja ki egy elemi kérdésben. Emiatt nem csak Maiorescu ellen áskálódik, ármánykodik, hanem mindazok ellen is, akik vele tartanak, legelső sorban Eminescu ellen.

1874-ben április hóban Maiorescu közoktatási miniszter lett, mikor Eminescu a berlini egyetemen tanul s közel van ahhoz, hogy tudori szigorlatát letegye. Maiorescu a külföldön tanuló román ifjakkal nagy patronusa volt. Tanulmányai folytatására Eminescunak is 100 drb. arany állami segílyt küld. Amint ő ezt a pénzt a kezéhez kapta, elfogta az utazási vágy s egy szép napon a Rajna partjain találta magát, majd Weimarba került s 1874 augusztus hóban Jași-ba utazott, ahol Vasil Pogor¹ házában vendégszerető meleg fogadtatásra talál. A nagy és befolyásos patronusnak sikerül Eminescut megfelelő álláshoz juttatni. Maiorescu a iași-i központi állami könyvtár igazgatójává nevezi ki, bár a miniszternek vele más céljai voltak, a doktori oklevél megszerzése esetében, egyetemi tanári székbe akarta ültetni.

Hogy Eminescu miért mondott le a tudori oklevél megszerzéséről, ennek indokát Eminescunak Pogorhoz intézett egyik levelében láthatjuk 1887-ből, amikor a költőt már a neamți kolostorban ápolták. Ime az erre vonatkozó rész.

„Ma éppen olyan nyomorult anyagi viszonyok között találok magamat, mint tanuló koromban Berlinben. Akkor Maiorescu 100 drb. arany állami segílyt küldött. A tanulmányaimban való elmélyedés akkor annyira kimerített, hogy egy önfelédlt percben a Rajna partján találtam magamat, majd Weimarba utaztam, a honnan Iași-ba siettem ölelő karjaid közé.”

A költőt más ok is készítette a hazautazásra: *Micle Veronica* (költőnő) iránt érzett igaz vonzalma. A harmadik ok Negruzzi Jacobnak, a Convorbiri Literare igazgatójának, felszólítása volt, a melyben őt már 1873-ban Jași-ba való letelepülésre hívja fel. Az igazgató Bukovinából, Magyarországról s más románlakta területekről, a tehetségesebb román ifjakat, Iași-ba csalogatta, hogy az új iránynak hivatott apostolokat, harcosokat neveljen.

*

Mily, boldog volt a költő, hogy állásba jutott!

„Boldognak érzem magamat, — írja *Micle Veronica*-hoz intézett levelében, — hogy zárkózott s kutatni vágyó termé-

¹ Befolyásos, gazdag bojár: a „Junimea” egyik megalapítója; alelnöke a képviselőháznak; többször képviselő; prefektje és primárja Jași-nak.

szetemnek megfelelő álláshoz jutottam. A holnapi gondtól megóva, mint a budhista, el fogok mélyedni a multba, leginkább a mi multunkba, a mely férfiakban és tettekben olyan nagyszerű. Erkölcsileg le vagyok kötelezve Pogornak, aki lábraállított, aki számomra megszerezte ezt a fészket, amely annyira megfelel hideg teleinknek. A hideg tél alatt felebarátaink rosszululatát értem, akik még azokat sem kímélik meg, akik magukat sem védelmezhetik. Ismerem politikai erkölcsünket, azért aggodalom fog el, bár örülnöm kell a szerencsének, amely engemet ért.”

A költő előre érzi a bajt, jól tudta, hogy kormányválság esetében, az ő fészkeben nyughelyét ellenségei majd tövissel fogják kipárnázni.

Eminescu mohón fogott a munkához s ebben az izgal-mában megfledkezett arról, hogy a központi könyvtár anyagát leltárszerűleg vegye át. Ő, mint fiatal huszonöt esztendő ember, megbizott az emberekben s nem is gondolt arra, hogy ebből még baj is keletkezhessék.

A kormányválság folytán a liberális párt került uralomra, a közoktatásügyi tárca G. Chițu kezére kerül. Vizanti munkához fogott. Cselszövényeinek sikerült Eminescut már 1875 július hóban eltávolítani az igazgatói székből, s helyét D. Petrinoval, kebelbeli barátjával, tölteni be, egy kétszinű emberrel, aki hol a junimistákkal, hol pedig a liberálisokkal tartott. Ez meg esküdtellensége volt a költőnek azért, mert róla egy budapesti román lapban kedvezőtlenül nyilatkozott volt.

Vizanti Petrinot használja fel eszközül a gyűlöletes ügyben, hogy Eminescut megsemmisítse, Maiorescu politikai hitelét és tekintélyét is megrendítse. Ráveszi, hogy Arovean könyvtár-nokkal közösen G. Chițu miniszterhez intézett jelentésben, Eminescut könyvek elsikkasztásával vádolják. Chițu miniszter bizván alantosai becsületességében, a bűnvizsgálat megindítását el is rendeli. Eminescut megfosztják tanfelügyelői állásától is, amelybe a könyvtár igazgatói állásából való felmentése után kinevezték. A bűnpör eredményét ismerjük már.

Eminescu legkeservesebb napjai azok voltak, amelyek alatt ez a bűnpör folyt. Lelkileg megrendül; a világot sötétnek, az embereket maga körül gonoszoknak látja.

„Meginathatlan hitem — mondja könyvében. O. Minar, — hogy Eminescu pesszimizmusa, a nyomor és a megaláztatás ezen éveiben keletkezik. A költő Iași-ban magát elszigetelve, minden támasz nélkül, találja; csak erkölcsi és anyagi csapásokban van része, a mi a fennkölt lelket nem csak lehangolja, de fel is lázítja.” Sok küzdelem után végre a „Curierul din Iași” korrektora lesz szerény havi díj mellett, ami az éhen halástól csak hogy éppen megmentette.

Eminescu lelki keserűségét leginkább Micle Veronicához intézett leveleiben önti ki. 1876 június 8-ról így ír:

„Anyagilag biztosított állás nélkül maradván és viselve lelkemen az erkölcsi csapást, mint gyógyíthatatlan sebet, kényszerítve leszek a bujdosás botját venni kezembe, menni minden cél és ideál nélkül.

„Higyjen nekem, úrnő, hogy mától fogva a társadalomra nézve elveszett ember vagyok.

„Egyedüli boldogsága volna még lelkemnek, ha el tudnám rejteni az igazságtalanságot.

„Nem akarom, hogy az utókor tudomására jusson, hogy én testvéreim miatt éheztem.

„Nyomoruságomban is igen büszke vagyok. Megvettem őket s ez a gesztus igen sok volt egy lélek részéről, aki a mai idők fertőjében lecsúszni nem tudott”.

Mikor a megsértett hiúság s az örült pártszenvedély Eminescut a tanfelügyelői állásból is kiemeli, 1875 szeptember 12-ről Micle V.-nak ezeket írja:

„Tisztelt úrasszony! A súlyos megpróbáltatás után, amelyet ok nélkül, tanfelügyelői állásomból való elmozdításom által szenvedek s ami anyagilag tönkre tett, ma Vizanti tanár újabb csapást mér rám, egy gyűlöletes ügy jelenetezésével, a melyhez Petrino barátom is csatlakozik. Az elsőnek gonoszságát értem, de nem tudom az utóbbi célját felfogni, mert nekem semmi követelésem nincs vele szemben, mi követelni valója lehetne ő neki? Barátomnak hittem s ma halálos ellenséggel társul. Eltévelyedésnek tartom, legjobb esetben bosszúnak egy cikk miatt, a melyet egy pesti szemlében irtam volt. Gyerekség! Ah, a politika okozója minden szerencsétlenségnek hazánkban! A politikusok minden nagy ideált alárendelnek a kuliszák mögötti pártszenvedélyek ügyeinek. Az áldozatok nem a hatalmas politikusok, a ragadozók, hanem a kis hivatalnokok a szerencsétlenek, akik nem tudnak védekezni. Az ő megtorlásuk galád. Magatartásukban ha ütnek is, abban a gyávának arcképét fedezed fel.

„Hanem nem ezek, az önkéntelenül tollam alá került, sorok voltak céljai kegyedhez intézett levelemnek, hanem az az alázatos kérésem, szorgalmazzam, hogy tanitónak (pedagog) nevezzenek ki, hogy ismét fekvőhelyhez s egy darab kenyérhez jussak, amelyre két nap óta éhezem s nincs annyi pénzem, hogy azt magamnak megszerezsem. Kíváló tisztelettel

*Eminescu*¹

*

A költő valósággal nyomorog, éhezik. Eszembe jut Petőfi megállapítása:

A költő és a sorsharag
Egy anyaméhből született,
Ikertestvérek voltak ők.
Együtt bolygák az életet.

¹ A levél, s a porre vonatkozó részletek O. Minar könyvéből vannak véve.

A sors csapásaiból, a földi szenvedésekből neki igen sok jutott; lelke puha párnán talán soha sem nyugodott. A nemzet pálmája helyett fején töviskoszorút viselt; lelki szenvedései között éveken át küzdött a tébollyal, amely háromszori összecsapás után rajta mégis erőt vett.

Meghalt 1889. június 16-án.

Hová lettek a rágalmazók, a Vizantiak, a szürke Petrinok? Ezeknek gonoszságát fenntartják Eminescu bűnpörének aktái a Iași-i levéltárban. Eminescu pedig a nemzet egén fénylő csillagként fog ragyogni az idők végzetéig.

Ricordateri del povero molinaro!

Dr. Moldován Gergely.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNNAK ÉS APJÁNAK HÍRE ÉS EGYKORÚ ISMERTETÉSE ROMÁNIÁBAN.

A magyar szellemi életnek a mult század első felére eső nagyszerű reform-korszaka magára vonta a szomszéd Havasalföld és Moldva lelkes, saját hazájuk felvirágoztatásán buzgó honfiainak figyelmét is.

Ezek között különös érdeklődésünkre tarthat számot a Közép-Európa nagy részét beutazó derék főúr: Constantin Golescu (1777—1830). Nyitott, élesen megfigyelő szemmel járt az idegen országok földjén, városaiban és intézményei közt. Mohó szívvel hasonlítja össze a látottakat hazája viszonyaival s művelt, hazafias lelkének fájó rezdülései között mutat rá a rosszra, a kórosra s túzi ki a javítás, a haladás program-pontjait. Vonzó szavakkal emeli ki az emberiség kultúrközösségét (comunicația binelui adunat) s azt akarja, hogy ebbe hazája is minél jobban bekapcsolódjék.

Most 100 éve járt először Pesten. Az egyetem nagy arányai kapták meg a lelkét s az a rengeteg pénz, amit a tanügyre költenek. Szomorúan gondol itt az otthoni lelketlenekre, akik, bár módjuk volna rá, nemhogy új nagy iskolákat nem építenek, „de még a meglévő kicsiket is elrontják, szántszándékkal, nehogy felébredjen a nép” (au stricat și acele mici școale, dinadins, ca și nu se deștepte norodul).¹ Csodálattal beszél a nagy fürdőről s a Múzeumról, hol sok szoba van telis-tele minden nyelvű könyvvel, köztük román nyelvűekkel is; szintűgy említi az érem-, kép- stb. gyűjteményeket is.

E nagy átalakulás lelkes előmozdítóit, az áldozatos lelkű magyar főurakat, utánezandó példaként állítják az írók s a szónokok honfitásaik elé.

¹ C. Golescu: Insemnare a călătoriei mele, făcută în anul 1824, 1825, 1826. Ediție populară (Biblioteca populară Socec No. 108—110, București 1911) pp. 23—31.

A legelső román regények egyikében, Bolinteanu Demeter „Elena” c. művében (1862), olvassuk: „Maghiarii nobili, pentru literatura lor fac sacrificii fabuloase” (A magyar nemesek irodalmukért mesés áldozatokat hoznak).¹

Kogălniceanu Mihály (1817—1891), a nevezetes író s Cuza fejedelem nagy reformokat megvalósító lelkes minisztere, a jobbágy-felszabadítás ügyében mondott nagy és szép beszédében (1862) arra buzdítja a főurakat, hogy közülök álljon valaki, valamelyik nagy urulkodó utóda, e nagy reform-mozgalom élére, „emelje fel egy közülök a román jobbágyok felszabadításának zászlaját, ahogy megtették ezt Magyarországon a Zrinyi s a Batthyány utódok” (să ridice el steagul emancipării țăranilor români, cum au făcut-o în Ungaria urmașii lui Zrinyi și ai lui Batthyány...)²

A román költészetben meg egészen egyedül áll, mint magyarbarát költő és politikus, a macedo-román eredetű: Boliac Cézár (1813—1881).³ Bălcescu Miklós (1819—1852), a fiatalon elhalt költői lelkű történetíró a 48/49-es évek nagy eseményei közepette személyesen tárgyal a magyarság vezetőivel (Kossuth, Mészáros, Perczel, Batthyány), hogy létre jöjjön „AZ ANNYIRA óhajtott s annyira szükséges kibékülés a magyarság s a román-ság között” (împăcare atât de dorită și atât de trebuincioasă între Români și Unguri), hogy együtt harcoljanak a szabadság ellenzői, a reakciós Oroszország s a fekete-sárga Ausztria („țara lui Schwartz-Gelb”) ellen.

De különös tiszteletet keltett maga iránt a XIX. sz. első felében a románság körében a Széchenyi név. Széchenyi Ferenc (1754—1820) páratlan nagylelkű kultúrális alkotása, a Nemzeti Múzeum, amelyről olyan lelkesen beszél az idézett derék főúr: C. Golescu. E Múzeum könyvtárában dolgozott mindjárt létesülése első éveiben a lelkes román történetíró: Sinkai György (1753—1816) is. E sorok írója fedezte fel Sinkainak József nádor tiszteletére írott költeményét,⁴ melyben a tisztelet hangján beszél „a híres Széchenyi Ferencről, aki a hazát könyvekkel ékesítette fel.”

A román szellemi élet történetében azonban mélyebb nyomokat is hagyott a Széchenyi név. A Széchenyi István nagy lelkéből kiáradó áldozatos, munkás hazafiság tisztelőivé tette az akkori havasalföldi szellemi köröket, akik Széchenyit 9 al-dunai útja s bucurești-i látogatása alatt személyesen is megismerték és megkedvelték. Az Al-Dunán nagy lelki erővel és sok-sok akadály legyőzésével végzett szabályozási munka kap-

¹ D. Bolinteanu: Proză (Manoil-Elena) „Minerva”, București 1915, p. 249.

² M. Kogălniceanu: Imbunătățirea soartei țăranilor, Biblioteca pentru toți No 415—416, p. 111.

³ G. Bogdan Duică: Istoria literaturii române moderne, Cluj 1923, pp. 291—301.

⁴ O poezie românească necunoscută a lui Gh. Șincai, Dacoromania II, pp. 680—681 (Cluj 1922.)

csán Széchenyi megismerkedett az olteniai románsággal, a belgrádi szerb fejedelemmel s a szomszédos török pasákkal, akik eleinte nem nagy megértést mutattak Széchenyi nagyszerű terveiről.

Széchenyi így még bucurești-i útja előtt megismerkedett Solomon János ezredessel (1793—1892), Tudor Vladimirescu egykori bajtársával, aki akkor a 3. sz. román gy. ezred parancsnoka volt¹ s Horalomb őrnaggyal, akik őt előzékenyen támogatták. Solomon egyik levelében arra kérte Széchenyit, hogy mint elismert szakértő, vegyen neki egy jó háttas lovat.² Széchenyi 4-ik al-dunai útja alkalmával Bucureștibe is ellátogatott. Orsován 1834. szept. 13-án kelt levelében jelenti e szándékát Ghika Sándornak, Havasalföld akkori derék fejedelmének (1834—1842). Okt. 11-én napnyugtakor ért Széchenyi Bucureștibe 16 lóval, pompás, de nagyon poros időben. Még aznap este elment a színházba, ahol Romeó és Júliát játszották németül énekelve. A fejedelem amint meglátta, rögtön páholyába hívatta s nagyon szíves volt hozzá.³ Másnap a fejedelemnél ebédelt s délután látogatásokat tett a Filipescu, Bibescu, Știrbeiu stb. családoknál s a hirhedt orosz konzulnál: Mincsákinál. Este a színházban a fejedelem páholyában ült; a Zauberkflöte-t adták. Szállása a szép Maletani házban volt, amelynek egész első emeletét elfoglalta titkárával, Tasner Antallal. E házban lakott a fejedelem testvére: Mihalache (Mihály) Ghika (1794—1850) is, a jeles író, Dora d’Istria (1828—1888) atyja, szép nejével: Faca Katinkával, akiknél Széchenyi többször is volt ebéden. 13-án magánkihallgatáson volt a fejedelemnél, akinek nehéz helyzetét igen találóan jellemzi.

Este újra színház. Színház után abban a házban, ahol lakott, estélyt rendeznek a tiszteletére, amelyen ő maga is táncol. 14-én tiszteletére hadi szemlét tartanak, amely után a kórházakat, iskolákat és börtönöket látogatja meg. Délután újra látogatásokat tesz, este a „Sevillai borbélyt” nézi meg, amely után újra estélyt rendeznek neki. 15-én d. u. hagyta el București-t jókedvvel és megelégedetten. A fejedelem előre intézkedett, hogy útja kellemes legyen.⁴ 16-án Craiovaban az említett Solomon ezredes tiszteleg nála s meglepi egy ajándék török puskával. Orsováról írott levelében hálás köszönetet

¹ Enciclopedia Română III, p. 985.

² Gróf Széchenyi István levelei (összeállította Majláth Béla) I, [1889] 497—8.

³ Egy negyedszázad múlva hasonló jelenet történt Cuza fejedelem s a daliás Horváth László [később Kis-Küküllőben tanfelügyelő] között. Koós Ferenc: Életem és emlékeim, Brassó 1890, II, 367.

⁴ Széchenyi bucurești-i útját említi Zichy Antal (Gróf Széchenyi István életrajza I, Budapest 1896, 347) és Friedreich István (Gróf Széchenyi István élete I, Budapest 1914, 367—8). Részletes adataimat Gróf Széchenyi István naplói, összeállította Zichy Antal, Budapest 1884, 292—3, idézett levelei s Külföldi útirajzai és feljegyzései (Zichy Antal, 1890) 424—5 nyomán adom. Széchenyi bucurești-i tartózkodását említi Ioan C. Filitti is (Domniile române sub Regulamentul Organic, București 1915).

mond a fejedelemnek s később is állandóan hálásan gondol reá: „Les bontés que vous avez enes pour moi ne s’effaceront jamais de ma memoire.”¹

A Román Akadémia történelmi értekezéseit olvasva Andrei, Rădulescu: Pravilistul Flechtenmacher² c. tanulmányában találtam egy Flechtenmacher-féle kéziratot munka ismertetését, amely szerint Bucureștiben egy nyomtatott kis munka is jelent meg a két Széchenyiről, Ferencről és Istvánról (nem mondja milyen nyelven!) s hogy ennek a művecskének a román fordítása, eredeti versekkel megtoldva, a Flechtenmacher-féle kézirat.

Flechtenmacher Keresztély (1785—1843) egy ó-brassói szász köműves fia volt. Tanulmányait Brassóban végezte s a városnál hivatalnokoskodott (1809—1811). Aztán Wienben jogot végzett s innen hívták, mint jeles jogi szakértőt, 1813-ban Moldvába, hogy irányító szerepet töltsön be a moldvai törvényhozás ujjászervezésénél. Flechtenmacher e munkát derekasan el is végezte s emellett a latin nyelvet is tanította. Érdemeiért többrendbeli kitüntetést és nemesi rangot is nyert.³

62 oldalos tanulmányában A. Rădulescu elsősorban jogi munkáit ismerteti részletesen. Közben, a 38. és 41. oldalon megemlíti Széchenyiről szóló versét s a 47—48. oldalon pedig ismerteti a Széchenyikről szóló, fentebb érintett, fordított művecskét és eredeti verset. Széchenyi irodalmunkban mindezek ismeretlen dolgok.

A 41. oldal szerint a „Huniadi și Sekeni” c. költeményben Flechtenmacher egyazon költeményben magasztalja a törökverő nagy hőst, aki a fél-hold hatalmát bénította meg s a nagy hazafit, Széchenyit, aki a Vaskapu sziklái eltávolítva hazája s a szomszéd országok jólétét, békés érintkezését hatalmas lendülettel vitte előbbre.

A 47—48. oldal szerint az 1839-ben fordított (41. oldal) művecske címe: Descrierea lucrărilor contelui Ștefan de Sekeni (Gróf Széchenyi István műveinek a [leírása]. A. Rădulescu szerint először Sz. István (helyesen Ferenc, ahogy ő maga is

¹ Levelei II, 330—332. A fejedelemmel később is levelezett; a Levelei II. 328—330 levelet azonban nem neki (Ghika Sándornak), hanem Lenun Milos szerb fejedelemnek írta, akivel németül levelezett, míg Ghikával franciául. Levelében állandóan üdvözlötte a fejedelem fivéreit, nővéreit és sógornóit. Különösen érdekes az I, 640 levél, amelyből kitűnik, hogy a fejedelem megkérte Széchenyit, hogy szerezzen neki jó tűzi fecskendőket (pompes à feu). A tűzoltó csapat ekkoriban katonailag volt szervezve. A tűzoltók verték meg 1848-ban Zăgănescu Pál (1815—1896) kapitány vezetése alatt a törököket București Dealul Spirii nevű részében.

² Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III, tomul I, mem. 4, București 1923.

³ Flechtenmacher életrajzát I. Trausch: Schiftstellerlexikon I, 327—330. E nyomon adja röviden Szinnyeie is M. I. III, 549—550. Szinnyeie azonban tévesen Trausch I, 337-re utal. A. Rădulescu nem ismeri a forrásokat s így az ő életrajza (i. h. 2.) hiányos és tapogatózó. Különösen érdekes adatokat és szempontokat nyújt Dr. Hillbricht cikke a bécsi Der Jurist 1847, 352—438: Die Civilgesetzgebung der Moldau.

írja a 41. old.) alkotásait ismerteti „care a dat strălucite dovezi de patriotism, întemeind cu chelniale sa Muzeul național al Ungariei, dăruind țării biblioteca sa și contribuind în diverse chipuri la propășirea națiunii sale” (aki fényes bizonyosságát adta honszeretetének, saját költségén létesítve Magyarország nemzeti múzeumát, hazájának adományozva könyvtárát s több más módon hozzájárult nemzete fejlődéséhez).

Részletesebben szól a fiáról, Széchenyi István grófról, aki tanulmányai és utazásai folytán elhatározta, hogy az Al-Dunát hajózhatóvá teszi, eltávolítva a Vaskapu szikláit, amely munka 1834-ben kezdődött s be is végződött eredményesen Magyarországon s a szomszédos országokban, köztük a román fejedelemségek javára és hasznára. Elsősorban ez ragadta meg Flechtenmacher lelkét, aki nemcsak hogy lefordította románra az eredeti művecskét, de ennek (t. i. az eredetinek) a végén kinyomatta „Huniade și Sekeny” c. versét is, amelyben magasztalja e két nagy embert, akik közül az egyik megtörte az ozmánok hatalmát, a másik pedig a Vaskapu-forgalom gátló szikláit. E művecske lefordításával talán azt akarta megmutatni a moldvai főuraknak, hogy milyen honszeretők s mennyire előmozdítják a közjót más országok főurai. E fordítást Széchenyi István grófnak ajánlotta a következő szavakkal: Önagyméltóságának, Széchenyi István grófnak stb. stb. Ajálja a tisztelet s a csodálat érzelmeivel, alázatos híve Flechtenmacher Keresztély.

A fordítás végéhez e szavakat fűzte még hozzá: „Az a mélységes tisztelet, amelyet én e bámulatos munka végrehajtója iránt érzek, aki olyat vitt végbe, amelyet soha egy uralkodó sem, az ösztönzött engem e pár lap lefordítására s e versek megírására. Ezek után nem kívánhatok egyebet, minthogy az az örök emlék, amit alkotott Széchenyi István gróf, e csodálatos alkotó, legyen olyan maradandó és állandó, mint a Duna folyása s hogy nyomában egyre gyarapodjék a közjő az emberiség ezen nagy jótevőjének dicsőségére, akit, mint a Béke Héroszát, ha a görög római mesés időkben élnénk, a népek az istenek közé emeltek s a bőség szarujával kezében Astreia tündér mellé helyeztek volna s tiszteletére templomok emelkednének. Ezen eleven érzésektől áthatva bátorkodom aláírni nevem, mint:

„Al Ecselenței voastre
Cel mai plecat prețuitoriu
Și închinătoriu,
Kaminar Hristian Flechtenmacher
Juris-consult lângă Divanul Domnesc
În Prinț. Moldovei.” — (Nagyméltóságod leg-

mélyebb tisztelője és hódolója, Flechtenmacher Keresztély nemes, a moldvai fejedelmi tanács jogtanácsosa.)

Ezt a művecskét elküldte a grófnak is, természetesen lefordítva a román részeket (milyen nyelvre?) s egy dicsérő latin ajánlást fűzve hozzá, melyet így ír alá: „Humillimus

servus Christianus Flechtenmacher Corona¹ Transylvaniae oriundus et nunc temporis Iassiis munere jureconsulti fungens.

Mindezekből kitűnik, hogy Széchenyi Istvánról 1839 előtt Bucureştiben megjelent egy kis munka (talán magyarul?), amelyben Széchenyi Ferenc nagy alkotása is részletezve van. Továbbá, hogy ennek a végén egy költemény is volt, románul, a már többször említett szép Hunyadi—Széchenyi párhuzammal. E verset Flechtenmacher írta, tehát ő tudott e művecske kiadásáról. Magyarul is jól tudott (A. Rădulescu i. h. 2.).

E művecskét Flechtenmacher románra lefordította s megküldötte Széchenyinek is. E fordítás kéziratban maradt.

Terjedelmes Széchenyi irodalmunkban mindezek ismeretlen momentumok. Egyelőre bővebbet én sem mondhatok, amíg alkalomadtán meg nem tekinthetem a szóbanforgó kéziratot.

*

Egyelőre még csak annyit, hogy alapos okaim vannak annak az állítására, hogy Flechtenmacher e működése, illetőleg a Bucureşti-ben 1839 előtt megjelent nyomtatott, Széchenyit magasztaló művecske szerves összefüggésben van az első bucureşti-i ref. magyar pap, a Kis-Küküllőből, Szőkefalváról származó lelkes Sükei Imre (1793—1848) bucureşti-i szép, egyház és iskola alapító buzgóságával (1812—1848).

Erről azonban máskor.

Dr. Bitay Árpád.

Dacoromania, buletinul „Muzeului limbei române”, condus de Sextil Puşcariu. Anul I. 1920—21. Cluj. 1921 (VI 608 p. 8°). Anul II. 1921—22. (VIII 490. 8°).

A kolozsvári egyetem kebelében létesült „Muzeul limbei române” (= Román Nyelvi Múzeum) feladatául tűzte ki a román szókincs összegyűjtését, egységes irodalmi nyelv és terminologia megállapítását. Az egyesületnek minden hétfő napon tartott heti ülésein nyelvészeti kérdéseket vitatnak meg, illetőleg fejtegetnek. Ennek az egyesületnek a munkálatait mutatja be a *Dacoromania* Sextil Puşcariu, jól ismert román nyelvtudós szerkesztésében, ki a román Akadémia megbízásából a román nyelv szótárát is szerkeszti.

A címben jelzett I. kötet öt részre oszlik: *tanulmányok* (9—219. l.), *szókifejtések és szótári adalékok* (220—321.), *kisebbségi tanulmányok* (322—362.), *ismertetések* (363—517.), *folyóiratok szemléje* (518—532.) és *krónika* (532—600).

Az első tanulmányban („Cornaro *Erotocrit*-ja a román irodalomban”) a szerző *V. Grecu* kimutatja, hogy e krétai tájszólásban írt romantikus költemény a 18. században nagy számmal bevándorolt görögök révén származott be a Román-fejedelemségbe. Első fordítója a görög *Hristodor János* volt. Később

¹ Corona = Brassó, Kronstadt.

helyi vonatkozások beszövésével egy román költő, valószínűleg *Várnay Vazul* is átdolgozta. Utolsó román átdolgozása a „*File-rot és Antusa*” volt. Később újjörög nyelven *Fotino* is feldolgozta e tárgyat *Cornaro*-nál részletesebben „Új Erotocrit” címmel, melyet hű fordításban *Anton Pann* mutatott be („Noul Erotocrit”). A szerző az eredeti *Erotocrit* keletkezését a 16. századra teszi.

A következő tanulmányban *Sextil Pușcariu: A hangutánzás-ról* értekezik a román Akadémiától gyűjtött, bőséges feldolgozatlan anyag alapján. A szerző szerint a hangutánzásnak a román nyelvben igen nagy szerepe és jelentősége van. Számos román szóról bizonyítja be a hangutánzó eredetet.

N. Drăganu: „Régi helyneveinkről” című tanulmányában *Tâmpa, Chiceră, Abrud, Bârsă* és *Aușeu* helynevek eredetével foglalkozik. A *Tâmpa* helynevet az óromán **timpa*-ból származtatja; *Chiceră* helynevet az albán χ'ιχ'ε|ε-ből (jelentése: „orom”, „csúcs”), mely régi illir eredetű szó. Az előbbi helynév megfejtésével kapcsolatban a magyar *Cenk* helynevet a német *Zinke* szóval (= orom, csúcs, párkány) hozza kapcsolatba. — Az *Abrud* helynév megfejtésével kapcsolatban kétségbe vonja Melich és Gombocz azon magyarázatának helyességét, hogy a magyar *Abrud* (régebbi alakban *Obrud*) közvetlenül dák kölcsönzés volna. Szerinte a románból is megmagyarázható a régi magyar *Obrud* alak. — A *Bârsă* szót egy feltételezett trák-dák **bersa* alakból vezeti le, s Melich Jánossal ellentétben a *Barca, Barcaság* meg a szász *Burzen, Burzenland* szavakat a románból származtatja. — Az *Aușeu* helynevet (= *Ōsi*, biharmegyei falu) a latin *avu* |-*luș*-ból vezeti le.

A következőben *Silviu Dragomir* a szláv—román állam-szervezet néhány maradványáról, *A. Procopovici* a latin *Eccumról, Th. Capidan* a *-le* végű vocativus eredetéről értekezik, *V. Bogrea* pedig a román helynevekről mond tanulságos megjegyzéseket.

Ezután szófejtések következnek. *E. Herzog*-tól, *S. Pușcariu*-tól, *G. Giuglea*-tól, *V. Bogrea*-tól, *N. Drăganu*-tól, *C. Lacea*-tól. A magyarból vezeti le *Bogrea* a következő román szavakat: *dorângă* (= a magyar *dorong*-ból), *fodormente* (= a magyar *fodormenta*-ból), *homoc* (= magyar *homok*), *hurduzău* (= magyar *hordozó*), *mărădic* (= magyar *maradék*), *meru* (= magy. *merő*), *reteveiu* (= magyar *reteszfej*), *roni* (= magyar *róna*), *sărântoc* (= magyar *szarándok, zarándok*). *Drăganu* pedig a *ciumurlui* szót a magyar *csömörteni* szóból származtatja.

Ezután a *Rövid tanulmányok, Ismertetések* c. rész következik, s végül a *folyóiratszemle*, mely azt bizonyítja, hogy a külföldi nyelvészeti kérdéseket is nagy figyelemmel kísérik. A *Krónikában* több nekrológ olvasható, az egész kötetet pedig pontos *Mutató* zárja be.

A „Román Nyelvi Múzeum” közleményeinek második kötete az első kötethez képest nagy haladást jelent. Mind tartal-

lom, mind terjedelem tekintetében túlszárnyalja az elsőt. Ez örvendetes tény azt bizonyítja, hogy a „Román Nyelvi Múzeum”-ban szorgalmas munka folyik. Az alapos kutatásokon alapuló érdekes eredmények tüzetes ismertetése meghaladná cikkünk kereteit, ezért meg kell elégednünk azoknak vázlatos ismertetésével.

E kötetben is ugyanazon fejezetekkel találkozunk, mint az elsőben azzal a különbséggel, hogy a folyóiratszemle még gazdagabb, mint az első köteté.

Az első tanulmány *W. Meyer-Lübke* híres bonni romanisráé: „Az ajakhangok palatalizálódása.” A felhasznált anyagot *Vivián G. Starzey* gyűjtötte a bécsi „Mitteilungen des rumänischen Instituts” II. kötete számára. Sajnos, a háború miatt, mely e tehetséges kutatónak is halálát okozta, a bécsi „Institutul Român” is feloszlott s a gyűjtött anyag nem jelenhetett meg. Ezt az anyagot *Ovid Densușianu* közlései („A hátszegi nyelvjárás”) egészítették ki. Az eddigi vélemények ismertetésével az ajakhangok fejlődését mutatja be a tudós szerző a románban az *ie* és *i* hangok előtt. Vizsgálatait nagy alaposág és módszeresség jellemzi.

Sextil Pușcariu „Phonologiai törvények” címmel folytatja módszertani kutatásait. Az új grammatikus iskola eredményeit igyekszik összeegyeztetni az utolsó évtizedek nyelvészetének tudományos eredményeivel. Rövid történeti összefoglalás után a románnyelvre való vonatkoztatással tárgyalja a hangtan törvényeit. Vizsgálatait a kérdés alapos ismerete és éles megfigyelés jellemzi. Kutatásainak eredménye az, hogy a *hangtani törvények nyelvi realitások, a beszélő lelkében létező formák*. A hangtani törvény egyéni eredetű, de, mint minden változás, általánossá válhatik, mert az egyén egyúttal a társadalom tagja is. Az egyéni újítás általánossá válása bizonyos, eddig még eléggé nem ismert társadalmi törvények szerint történik, melyeket azonban figyelmen kívül nem hagyhatunk.

Serghie Șutu érdekes tanulmánya: *Állati hangokra vonatkozó szavak*. A szerző többek között Hașdeu kérdőívéből bőséges anyagot gyűjtött össze és dolgozott fel egyes csoportosítással. Dolgozatát pontos mutató zárja be.

Al. Procopovici „Régi és új problémák” című nagybecsű tanulmányában a hangsúlytalan *e*-nek *i*-vé való átváltozását vizsgálja az egyes román dialectusokban. E változás tulajdonképp a latin fejlődés folytatása. A praeroman nyelvekben az összes hangsúlytalan magánhangzók zártabbakká lettek. A hangsúlytalan *e*-nek *i*-vé fejlődése az *istro-román* dialectusban megszakadt, a *dacoromán*-ban tovább fejlődött, a *macedo-román*-ban csak a szövégi *e* tartja még magát, míg a *meglano-román*-ban az átalakulás teljes.

R. Vuia: „A kalusertánc eredete” c. tanulmányában *e* művészi tánc eredetét kutatja. A napimádással és a tündérek tisztelőtével hozza kapcsolatba. Eleinte fegyvertánc volt s célja

volt az egészségre káros szellemek elűzése. Rokonai megtalálhatók más európai népeknél is, különösen a Balkán-félszigeten. Nevét a *ló*-tól mint az egészség és megtermékenyítés szellemétől kapta. Néhány jel a latin *Rosalia* ünnepséggel kapcsolatban bemutatott tánc rokonságára is mutat. A tanulmányt sikerült illusztrációk teszik szemléletesebbé.

N. Drăganu: „Egy régi román szertartáskönyv töredéke” címen egy régi kéziratot ismertet, mely a 16. század utolsó évtizedénél nem régiebb s a 17. századnál nem újabb. A kézirat egy régiebb eredetinek a másolata. Alapos nyelvészeti tanulmányát a szöveg pontos közlése követi és gondos mutató zárja be.

A. G. Giuglea tanulmánya: „Szavak és dolgok. Régi német elemek a római Keleten.” A szerző a román nyelvnek néhány régi német elemére mutat rá. Igy pl. a román *strungă* szót a német *stanga*-nak a román **rugă*-val való vegyülékből származtatja. A *stână* szót a latin **saeptana*-ra, a *smântână*-t a latin **mattana* szóra vezeti vissza. A *zgribuli* igét a német **griuwulire* (középkori német *griuwel*-Greuel) szóból, a *nastur* (gomb) szót a gót *nastilo*-ból stb. vezeti le.

V. Bogrea „Népköltészeti kutatások” c. tanulmányában érdekes megjegyzéseket és magyarázatokat ír egy népies *centor*-ról, néhány helynévről, a népköltészet néhány személynevéről és egyes vándor formákról.

Alapos tudományos buvárlat eredménye *Th. Capidan* tanulmánya: „Albán-román vonatkozások.” E vonatkozások részint régiebbek, részint újabbak. Vannak hangtani, grammatikai és a szókincsre vonatkozó kölcsönhatások. E kölcsönhatások vizsgálatából azt az eredményt vonja le, hogy *a románok és albánok a római birodalom korában s talán későbbben is szomszédságban éltek*. A kölcsönhatás körülbelül egyforma erejű volt. Az albán nyelvben 40 román szó, a románban 52 albán szó mutatható ki.

Kiemeljük még *G. Oprescu* tanulmányát: *Molière Romániában*, melyben a román Molière-fordításokat ismerteti. *Sextil Pușcariu* a *pre*-vel kifejezett tárgyesetről ír adatokkal bőven megalapozott tanulmányt. *N. Drăganu* pedig az 1544-ben (?) megjelent lutheránus katechismusról ír érdekes észrevételeket.

A tanulmányok után szófejtések következnek *Pușcariutól*, *Drăganu-tól*, *Lacea-tól*, *Capidan-tól*, *Giuglea-tól*, *Serra-tól*, *Spiizer Leo-tól* és *Vasile Bogrea-tól*.

A rövid cikkek fejezetéből kiemeljük a következőket: *V. Bogrea* („Két-ure végű gerundium;” „A szóvégi articulus ügyében;” „Egy jelentéstani probléma;” „Román helynevekről (Abrud, Caransebeș, Lăune);” „Tudományos fogások”, *Capidan*: Román eredetű pástorszavak a balkán nyelvekben, *dr. Bitay Árpád* néhány román irodalomtörténeti adalékot közöl (Șincai román költeménye; Borgia biboros Șincai támogatója Rómában, stb.)

Az *Ismertetések* fejezete különösen gazdag. Bizonyítja, mily érdeklődéssel kísérik a bel- és külföldi tudományos mozgalmakat (80 mű van ismertetve és bírálva).

A *Folyóiratszemle* felöleli a román folyóiratok fontosabb cikkeit s a külföldi irodalom hozzáférhető termékeit. A későbbi kutatást nagyban megkönnyíti az a mód, ahogyan *N. Georgescu Tistu* e rovatot vezeti.

A *Krónikában* néhány nekrológ olvasható (D. Zamfirescu, I. Scurtu, A. Bârseanu, T. Pamfile, M. Lupescu, C. Gălușcă, H. Morf, Hermann Paul, Asbóth Oszkár stb.).

Egyesületi ügyek, potlások-javítások rovata és Mutató zárja be a gazdag és tartalmas kötetet, mely a román nyelv-tudományban egy új korszak kezdetét jelenti.

Pop Sever.